

МИЛАН ТАСИЋ

**(НАШ) ПАТРИЈАРХАЛАН МОРАЛ  
И КОНФУЧИЈАНИЗАМ***Уз иривоветике Тамнине Зарије Р. Поповића, иисца с Косова*<sup>1</sup>

САЖЕТАК: Наш патријархалан морал на својевидан начин „прелама” морал конфучијанства, чему налазимо потврду у делу *Тамнине*, писца с Косова, Зарије Р. Поповића. Реч је о постулатима попут: поштовање предака, однос сина према оцу, жене према мужу и др., које доносе тзв. „пет стубова конфучијанизма”, а који налазе аналогоне у (неписаним) правилима нашег традиционалног морала. Најзад, средишњем појму, појму *ли*, овог кинеског учења, највише се приближава појам „бити човек” (*човечносѝ*) у нашој култури.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: конфучијанизам, патријархалан морал, поштовање, ритуал, *ли*, „бити човек”

Оно што је до највише мере обележило опстајање нашег човека (не само) током векова ропске потчињености, или суштински помогло очување саме припадности роду и вери, управо је то што означавамо као „патријархалан морал”. Имајући своје корене у речима „отац” (*pater*), или „отаџбина” (*patria*), односно „обичај” (*mos*) и сл., те појмове је кодификовало, додуше, римско законодавство, као што и с речима „патријархат” и „матријархат” налазимо

---

<sup>1</sup> Зарија Р. Поповић је рођен 5. II 1856. год. у Гњилану, а умро 25. VIII 1934. у Београду. Учио је богословију и био учитељ у родном граду и Врању, а потом службовао на разним местима у Београду. Написао је више од четрдесет приповедака, као и четири књиге прозе. Као писац, сликао је живот Срба Косовског поморавља под турском влашћу. Написао је и серију чланака под насловом: *О живојћу и раду наших књижевника*, као и уџбеник *Хришћанска наука*.

да бележе они своја исходишта још код зачетака породице, као облика нарочитог, уређеног и „цивилизованог“ одношења у заједници људи (иза хорди, промискуитета и сл.), бивајући ваљано образложени овде у терминима једне еволуционистичке теорије, као што је Дарвинова. Тако се пробило до светла дана уверење и потврдило у времену да (чак и било које) догме, норме, правила... „иду у сусрет“ заједнице саме, него кад у једном беспоретку одсуствују као такви, чинећи, уз то, и складнијим (узајамна) живљења јединки у њој, али једнако и то да њих могу да домисле и буду њихови „носиоци“ они на чијој је страни највише искуства: очеви у породици, вође на челу племена... Тако се обликовао и патријархалан морал у српској традицији, да не престаје да „следи“ он њен ток од самих почетака до данас, одолевајући искушењима и ропства и слободе – иако није видљиво у времену када српско национално биће управо бележи свој почетак као такво.

На другој страни је конфучијанизам, везан за име „учитеља Кунга“<sup>2</sup> (Кунг Фу–цеа, или Конфучија), као историјски дате личности, да се и траг његове лозе може да следи до трећег миленијума пре нове ере, уназад и он ће се снагом свог интелекта, или начином живота, уздићи до обиља опсервација о свету и човеку, које ће задобити карактер саме традиције у васпитању не само кинеског човека, током векова до данас. Јер је, попут Сократовог *erosа*, сина бога Вишка (Пора) и богиње Оскудице (Пеније), описао био и Конфучије животни лук од изобиља до оскудице, пошто му је отац био гувернер, али је зарана остао сироч.<sup>3</sup>

Тако ће и Конфучије упознати крајности, у свему нужне, не би ли се сам приклонио извесном „средњем путу“, који ће бити по томе израз мудрости саме.<sup>4</sup> А то је његов појам „чунг-јунга“, као „златне средине“, или „средишњег склада“, а тако је био насловљен и конфучијански текст<sup>5</sup> који се званично учио напамет у основним школама у Кини. Он почиње са:

Оно што је богом дано називамо људском природом (*чун*).  
Испуњење закона наше, људске природе јесте оно што називамо моралним законом (*џао*).  
Неговање моралног закона јесте оно што називамо културом (*ли*),

<sup>2</sup> Рођен је 551, а умро 479. г. пре н. е. у Кини.

<sup>3</sup> Родио се кад му је отац имао седамдесет, а мајка петнаест година.

<sup>4</sup> Иначе, сажето казује он о свом животу:

„Кад ми је било петнаест година, већ сам био склон студију. Са тридесет сам година био устаљен, са четрдесет нисам имао више сумњи, са педесет сам упознао божански закон, са шездесет сам знао да разумијем што чујем, са седамдесет сам следио што ми срце жели, а да нисам прекршио правило“ (*Љун-ју* 2, 4)

<sup>5</sup> Написао га је унук филозофов.

а завршава речима:

Када се наша истинска средишња бит (*чуні-јуні*) и склад (*хо*) остваре, свемир постаје космос и све ствари постижу свој пуни развитак и раст.<sup>6</sup>

Суштина учења је у томе да свемир сав прожима један универзалан склад, али да је он таван и неизрецив сам, док је морални поредак у свету људскости (тек) њихова потврда и израз. Човеково је онда, по Конфучију, да „нађе кључ за наше морално биће, који би нас сјединио са универзалним протоком”, као оно „највише што може постићи он”, уопште. А он је у слеђењу правог пута (*їао*), врлине (*їе*), узајамности (*ш*у), љубави према ближњем (*јен*), и др., при чему је последња категорија, као средишња, кадра да омогући собом све остале, јер се описује и као *хуманосї* итд.

Тако се код Конфучија слуги у даљини идеја прототипа свеопштег моралног устројства, као израз вечитог и непроменљивог *їао*, иза свега што „очи могу да виде и уши да чују”, а што допире до нас попут „бујања моћних вода” које се слуге, но такво да „чак ни најмудрији ни најсветији не могу да живе према његовим крајњим дубинама”.<sup>7</sup> Поредећи то са оном моћи која наводи све људе у свим земљама да посте и теже чистоћи, или изводе обредне радње у свечаном руху и сл. Док налази да (иначе) феудална устројства тројице првих владара из митске прошлости Кине, као и четири оснивача династије Чу, доносе саме узоре власти и управљања. „Волим старину и настојим да је проучим”,<sup>8</sup> каже он.

Јер:

Кад је велики *їао* прожимао све (то јест, у Златном Добу), свет је био заједничка држава (није припадао ниједној владајућој породици), владари су били бирани према својој мудрости и способности, и цветало је узајамно поверење и мир. Стога народ није само своје родитеље сматрао родитељима, нити само своју децу својом децом. Стар свет је могао да ужива у својој старости, млад свет је могао да користи и примењује своје способности, млађи су могли да се обрате старијима, а о беспомоћнима, удовицама, сирочади, богаљима и несрећницима водила се брига. Мушкарци су имали своје занимање, а жене су се старале о кући.<sup>9</sup>

<sup>6</sup> *Средишњи склад*, с. 175–176. У: Конфуције, Лаоце, Чуангце: *Изабрани сїиси*, Просвета, Београд 2006.

<sup>7</sup> *Морални закон је свуда*, с. 180. *Исїо*.

<sup>8</sup> *Лун-ји* VII 19.

<sup>9</sup> *Два ѱорейка људској грушїва*, с. 279. У: Конфуције, Лаоце, Чуангце: *Изабрани сїиси*.

Наиме, Конфучије је веровао да кинеске династије пролазе силазну линију свог извргнућа током времена, од *златној* доба, из првих векова од оснивања, када су се чланови заједнице бавили земљорадњом, следећи годишња доба и у складу са природом, па све до данас, а јер је дошло, управо, до заборав *џаоа* – што је условило неслогу и раздор међу људе. Стога је ваљало изнова промислити свеколико историјско знање, једнако и оно из поменутог златног доба, не би ли био обликован систем норми и правила, моралних по карактеру, а које означава он речју *ли*.

Тако приспева до пет појединачних дужности, које су задобиле карактер самих *императора* у области морала и понеле на себи ознаку „стубова конфучијанизма”.

Они су:

1. однос (поштовања) млађег брата према старијем брату;
2. уважавање оца од стране сина;
3. однос муж–жена;
4. поштовање пријатеља и
5. обавезе које поданици имају према владару.

Човеково је и да се закупи моралним особинама: *мудрошћу*, *самилошћу* и *храброшћу*, које су му дате, али тек до ове или оне мере развијених у њему, при чему би напор да се устраје на путу сталног промишљања и (све новог и новог) сазнања било, такође, оно највише што се захтева од њега. Каже Конфучије сажето о последњем:

Љубав према знању сродна је мудрости. Пратити поступке са великом пажњом сродно је саосећању. Бити осетљив на срамоту блиско је храбрости.

Када човек разуме природу и корисност ове три моралне особине, схватиће како да среди своје поступке и карактер. Када човек схвати како да среди своје поступке и карактер, разумеће како да влада људима. Када човек схвати како да влада људима, схватиће како да управља народима и царствима.<sup>10</sup>

Или пак, о оном првом:

Очева дужност је љубазност, синовљева детиња оданост, брата племенитост, млађег брата понизност и поштовање, женина покорност, старијих благонаклоност, а млађих послушност, дужност је владара благонаклоност и министра оданост.<sup>11</sup>

<sup>10</sup> *Етика и политика*, с. 191. *Исио*.

<sup>11</sup> *Ли заснован на људској природи*, с. 287. *Исио*.

Односно:

Када су родитељи и деца пуни љубави, када су браћа међусобно пажљива и кад муж и жена живе у хармонији, то је здравље домаћег живота.<sup>12</sup>

Рецимо, најзад, да учењу Конфучија припада и визија *оси́вар-љиво́и* друштвеног поретка, заснованог на култури *ли-ја*, који обухвата собом култивисане облике многоврских аспеката народног живота, обичаја, веровања и др. Њему припада *идеалан* облик живота, оличен у појму *ша́и'ун'а*, оног *зла́и'но́и доба*, или заједнице народа из првих векова најранијих династија итд.

Када ваља пак догледати модел моралног поретка коме се Срби (не само под отоманском влашћу нису престали да приклањају током векова и упоредити га у неколико са оним који „ослобађа” конфучијанство, ми налазимо да му суштински припадају ознаке: православља, као вероисповести, где средишњи моменат задобија породична *слава*, задруга као облика микроорганизације друштва, заснован на крвном сродству, једнако као и односа у породици, где је отац средишња фигура (*pater familias*), или носилац моралне одговорности. Реч је, дакле, о *ша́и'ријахалном моралу*, који конституише систем неписаних правила, која имају обавезујући карактер за јединку у друштву, а тичу се њеног односа и према себи самој, и према другима у заједници. По томе би патријархалан морал имао паралелу у појму *ли*, у конфучијанизму, јер сабира у себи суштинске моменте и религиозног, и моралног, и институционалног код нашег човека у средњем веку.

Потом, изразиту сличност са конфучијанизмом доноси и свест о „изгубљеном царству” (на Косову), што је током историје задобило карактер једнога мита, који код припадника овога народа није престао да „живи” све до данас. Реч је о српској средњовековној држави првог крунисаног владара Стефана Немање (1217 год.) и других и бици на Косову (1389. године), када ће Срби потпасти под вишевековну отоманску власт. Чињеница пораза која се „продужила” потом до снажне усмене традиције и обилног епског стваралаштва, а Конфучије је говорио (видели смо):

Ја преносим, а не стварам. Верујем у старину и волим је,<sup>13</sup>

Или пак:

<sup>12</sup> *Како неговати ли*, с. 229. *Исио*.

<sup>13</sup> *Лун-ји* 7, 1.

Ох, мислио сам на Златно Доба и зажалио што се тада нисам родио и познавао мудре владаре и министре Три Династије. Ех, како бих волео да сам живео у то доба!<sup>14</sup>

имајући у виду три прва владара из најдаље прошлости Кине и четири оснивача династије Чу, која смо поменули.

У приповеди *Повраћајак*, овога писца, син Стефан, који је био „учио школу у Београду”, шаље породици фотографију која налази места међу највишим симболима једне традиционалне породичне иконографије:

Затим су слику метнули између славске иконе Светога Николе и слике *Лоза Немањина*, на којој је с једне стране стабла Свети Сава, а с друге на коњу Душан Силни.<sup>15</sup>

На граници између сна и јаве, слику о „повраћеном царству”, призива и гост на ћурчијској слави светог Илије, те 1875 године, у Гњилану.

Верујем, верујем, да ће се многа и многа села и српска и турска попалити, многи градови порушити, небројено кућа уништити, реке ће крвљу и српском и турском потећи, костима ће се јуначким земља покрити, докле Херцеговцима, докле Босанцима, докле *народу српском* људи не врате [...] не, не, докле народ српски *не ојме* и од људи и од ђавола оно што је његово, на шта има право и по божанским и по човечанским законима...<sup>16</sup>

Тај најдубљи порив поробљеног човека-хришћанина, кога је верска или национална припадност изложила непрегледној суми вековних зулума без краја, „продужио се” и до свих оних хиперболичних црта у опису лика Краљевића Марка, у епској традицији нашега народа.

Кад с’обуче Краљевићу Марко,  
Уд’ри чоху и уд’ри кадифу,  
И на глави калпак и челенку...<sup>17</sup>

<sup>14</sup> *Два йорейка људској друштва*, с. 279. У: Конфуције, Лаоце, Чуангце: *Изабрани сјиси*.

<sup>15</sup> Зарија Р. Поповић: *Тамнине*, Дечје новине – Јединство, Горњи Милановац – Приштина 1989, с. 197.

<sup>16</sup> Зарија Р. Поповић: *Пред Косовом*, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд 1900, с. 19.

<sup>17</sup> *У мајсторовој кући*, с. 64. У: Зарија Р. Поповић: *Тамнине*.

део је песме коју на моби код мајстор Милета чита из песмарице домаћинов син, да би се самом мајстору отело потом из грла:

Еј, Краљевићу Марко! – викну мајстор Миле. – Бабаџан! Бабаџан! [...] такво одело да видим, такво! [...] такво ми господство кажи! Јест, јест, то је господство! Ај, кâпе Краљевићу Марко! Еј, негдашње наше царство! [...]<sup>18</sup>

Иначе, призори сталне стрепње и страха нашег човека, „каурина” (ћаура) пред Турчином, изнова прожимају дело Зарије Р. Поповића које имамо у виду. Тако у приповеци *Суџика*, читамо писмо које је Јован Ганић писао учитељу у Приштину, не би ли га овај проследио кнезу у Србију, а које је нађено у опанку убијеног Ристе кожара, на путу до учитеља.

У гори вуци, у граду Турци – не може се више живети. Ако се скоро не ослободимо, не остаје нам друго до или да се истурчимо, или да с голом душом пребегнемо у Србију,<sup>19</sup>

стоји у њему. Но, то ће овог угледног грађанина допасти затвора и изгнанства у Турску, где му се губи сваки траг. Што чини потом да његова удовица Сутка бива готово престрављена при самом погледу на било који исписани папир, уопште. Па и кад се њено дете хоће да похвали мајци оним што је написало у школи, између њих двоје се одвија следећи дијалог:

– У огањ то, сине, у огањ одмах!  
– Зашто, нано, у огањ?  
– То је писано, сине писано. Страшно је то! Ох, твој је тата, сине, због тога ...  
– Ама, нано – прекиде је синчић – ово није ништа страшно – хоћеш да ти прочитам? Ово није писмо.  
– Ако није писмо у огањ то, сине, у огањ! Књигу можеш читати – и читај; ама, писано, сваку хартију писану... одмах, сине, у огањ! Слушај ти нану твоју ...<sup>20</sup>

Конфучијански морал се није коренио у неком трансцендентном бићу, попут јеврејског, хришћанског, и овде се радије позивало (тек) на високо достојанство предака, него на неумољивост

<sup>18</sup> У мајсторовој кући, с. 65. *Исио*.

<sup>19</sup> *Суџика*, с. 101. *Исио*.

<sup>20</sup> *Суџика*, с. 108. *Исио*.

божанске премоћи. Речи попут: „Ја сам рисјанин” имају готово синонимну употребу као и речи: „Ја сам Србин”, а снага верске догме, буде ли прекршена, имала је моћ да „потамни” чак и крвно сродство између мајке и ћерке. Потресна је сцена са мајком, у приповетци *Неоилакан ѓроб*, која у одаји препуној девојачких дарова позива своје сусетке да пију „за Бог да прости” њеној (живој) кћери–јединици која је примила исламску веру, одбегавши за Турчина. Или пак сам сусрет мајке и ћерке, једном касније у истом делу:

– Зар ме не познајеш, нано? – виче и пољупцима мајку обасипа.  
– Ти си... и сузе је облише.  
– Твоја Зу... Милица! Твоја Милица, нано!  
– Туркиња!  
– Твоја ћерка, нано – Милица твоја!  
– Ти си Туркиња! Туркиња!  
– Ћерка твоја!  
– Откуда? Што ћеш?  
– Да те видим, нано! Да ти руку целивам! Да ми опростиш, нано!

И опет је стаде грлити и љубити јој руке, образе.

– Зар што си веру погазила, образ окаљала?! – кроз плач говори Митра.

– Морало се, нано, морало!... Суђено, тако суђено!<sup>21</sup>

Дотле ће, Конфучије, поступке моралног одношења изводити радије по сили свог разумског увида – и онда када неће сести он на простирци, не буде ли постављена како ваља, нити окусити супу, ако коцкице меса нису исечене како треба... А иначе је у ритуалу, „исправном понашању” (*ли*) видео он суштинску потребу и човека, и заједнице саме.

Тако је у нашој народној традицији верски моменат угаони камен онога што називамо: „патријархални морал”, препознајући овде систем неписаних правила која налажу беспоговорно поштовање јединки и истрајавајући као таква „одувек”. Реч је о целини укупних дешавања у заједници људи која се тичу не само узајамних односа чланова већ и свих оних „чворних” момената из живота појединаца: рођења, поласка у школу, женидбе–удаје и сл. Средишње место притом задобија улога оца у оквиру породице, односно најстаријег (мушког) члана, у оквиру српске задруге итд., као што, уопште, нема сумње да су та окоштала правила највише допринио сила током историје очувању друштвених заједница, на њиховом

---

<sup>21</sup> *Неоилакан ѓроб*, с. 151. *Исио*.



микро, као и макронивоу. Чему даје за право и конфучијанство које проноси своје поуке (већ) читава два и по миленијума до данас, да се у неким од земаља источне Азије и сада прославља 28. септембар као „дан учитеља”, дан када је просветитељ рођен.

Поредeћи два морала, две традиције наилазимо, рецимо, на исто (различито) опхођење према мушкој и женској деци, још од рођења, у свакој од њих. Тако у делу *Ши Ђини (Књиџа њоезије)* од Конфучија стоји:

Добрио је сина,  
И ставио га да спава у кревет  
...  
У црвену тканину ноге ће умотати  
Бити господар и краљ куће и дома  
  
Потом је добио ћерку  
И ставио ју је на земљу  
...  
Њена једина брига су вина и храна  
И како да не смета оцу и мајци.<sup>22</sup>

Наш писац пак у приповеци *Баба Гаја* доноси речи простодушне старице:

Видиш! Родила си сина, па се и Свети Никола радује. Ене, поп га однесе чак у олтар! Мушко је, благословено је, па још као песница сме да уђе у олтар, а ми никада целога века не смемо тамо да крочимо! Мушко, па мушко! Нека ти га Бог поживи! Да донесе до године још једнога брата, па онда – сестру.<sup>23</sup>

Додуше, али тек за утеху, наћи ће она речи хвале и за женско дете:

Ћерка, па ћерка, од сина никаква вајда. [...] Ћерка се нађе око мајке и у старости и у слабости, и у добру и у злу. А син? Он добије другу мајку.<sup>24</sup>

Потом, оно што „приближава” традиционалну кинеску породицу и нашу „задругу” јесте то да се оба пута њени чланови, најчешће не издвајају из ње до краја живота. Покорност пак мла-

<sup>22</sup> Д. и Т. Хублер: *Конфуцијанизам*, Чигоја, Београд 2002, с. 86.

<sup>23</sup> *Баба-Гаја*, с. 125. У: Зарија Р. Поповић: *Тамнине*.

<sup>24</sup> *Баба-Гаја*, с. 126. *Ишио*.

ђих старијима задобијала је облике ритуалне понизности и службења од јутра до вечери, када је последњима припадала и реч одлуке која би се тичала самих односа између супружника. У *Трећем разговору*, од Конфучија, налазимо запис о суми односа потчињавања и покорности – од породице до државе:

Постоји десет људских дужности: очева дужност је љубазност, синовљева детиња оданост, брата племенитост, млађег брата понизност и поштовање, женина покорност, старијих благонаклоност, а млађих послушност, дужност владара је благонаклоност и министара оданост.<sup>25</sup>

Дотле наш писац једнако „сведочи” о односу потчињености жене у односу на свог мужа, описујући у приповеци *Неоилакан њроб* лик Митре, удовице речима:

И пређе је ранила, док јој је Марко био жив, али није одмах за разбој седала већ по кући спремила да најпре *њеџа*, мужа дочека кад устане, да га подвори и да га у чаршију испрати.<sup>26</sup>

Као што ће, као родитељ, као мајка, имати она и последњу реч при удаји своје ћерке Милице, у истој приповеци:

Али ме хаџија још не проси. Зашто? Да ли не зато што оца немам, или због...? Него, ако ме он не буде тражио, ето, чујем од султана, хоће да ме проси Јованче терзија или Таса Гороглеђ. Који је суђеник и како нана рекне, тако ће и бити.<sup>27</sup>

Као што смо рекли, поштовање предака једна је од „константи” конфучијанизма и оно се уздизало готово до обожавања, у Кини. Чу Хси, који је филозофирао у духу неоконфуцијанизма, доноси, рецимо, саме детаље „исправног понашања” сина на вест о смрти родитеља:

Син, чим чује за смрт родитеља, он почиње да гласно плаче, а потом се пресвлачи и креће кући. На путу кући, он плаче кад год осети бол као и кад угледа границе уласка у земљу, град или свој дом. Кад пређе кроз капију, он долази испред ковчега, два пута се

---

<sup>25</sup> Ли заснован на *Људској њприроди*, с. 287. У Конфуције, Лаоце, Чуангце: *Изабрани сџиси*.

<sup>26</sup> *Неоилакан њроб*, с. 5. У: Зарија Р. Поповић: *Тамнине*.

<sup>27</sup> *Неоилакан њроб*, с. 23. *Исџо*.

поклања, потом два пута мења своју одећу и на смену са осталима гласно плаче.<sup>28</sup>

Оданост која је подразумевала посебне дворане у којима су се чувале плоче са именима предака, скупљали дарови или приношене жртве, као што је синовљева дужност била да сваког дана подноси извештај о обављеним пословима, догађајима попут венчања, рођења и др., уз све оне ритуале везане за дане жалости (током три године), начине одевања током тог периода и не само то. Срби обилато износе храну и пиће на гробове предака на дан славе или током дана посвећених томе (задушнице), док ће запалити свеће у цркви и после неког „субјективног” периода времена – „за живе и мртве”. У наведеној приповеци то ће учинити и Митра, одлазећи у очи недеље на мужевљев гроб, јер су јој неки „сни досадили”:

– Хајде, ћерко, остави работу – не види се. Спотни огањ, а ја ћу приставити мало пшенице, па да идем на гробље.

– Какво гробље, нано, по овој магли? – пита Милица у чуду, устајући с разбоја.

– Хоћу да идем, ћерко, морам да идем, јер ни прошле суботе нисам ишла због оног времена – знаш какав оно кијамет беше!

– Не можеш ни данас да идеш, нано! Видиш каква је магла, да се прст пред оком не види, а гробље где је чак на брду!

– Ако, нећу бити сама. Тамо су уочи сваког празника Така – на гробу својега јединца, Кана – на гробу своје испрошенице, а гробља су њихова одмах до нашег гробља.

Милицу некакав страх обузе те ће опет мајци:

– Немој, нано, данас да идеш! Здравље Боже, ићи ћеш други пут – нека Бог опрости!

– Не, не, ћерко, не могу. Нека ме сништа ноћас досадише и ја морам данас да идем да се мртвима одужим. Грехота је! Понећу пшенице, а успут ћу купити један симит – за душу њихову.<sup>29</sup>

На другом месту ће баба Гаја отићи на гроб младе невесте, туђинке (јабанцике), да окопа траву, наричући:

– Ето, дођох, Зоро, да те обиђем кад немаш никога од рођених да дође бар да види ову црну земљу у којој ти млада и зелена лежиш. Да ли имаш мајку – јадна твоја мајка. Да ли имаш сестру – црна твоја сестра!<sup>30</sup>

<sup>28</sup> Д. и Т. Хублер: *Конфучјанизам*, с. 90.

<sup>29</sup> *Неоилакан гроб*, с. 29. У: Зарија Р. Поповић: *Тамнице*.

<sup>30</sup> *Баба-Гаја*, с. 130. *Исио*.

Иначе, сами односи који се стичу на релацији отац–мајка–син–кћи у једној патријархалној средини, овога пута у Гњилану, крајем деветнаестог и почетком двадесетог века, у литерарној визији овога писца, пуни су идиличног склада и љубави једних за друге. Ево једног пасажа који сведочи о безграничној љубави мајке према својој ћерки–јединици.

Устаје од разбоја и лагано прилази к ћери својој. Она спава. Руке је пружио преко јоргана: на грудима јој се јелече лагано диже и спушта, испод левога рамена спушта се дебела плетеница црне косе; по лако зарумењеном лицу и челу сијају се росне капљице на којима се задржала попала растресена косица.

Мајка је пажљиво гледа. Хтеде да се пружи да јој дигне косицу с лица, али боји се пробудиће је.

– Нека је, нек ми спава – говори у себи Митра – биће времена кад ће морати да рани и другога да двори. Док је код мајке нек поживи.<sup>31</sup>

Најзад, проговоримо, такође, о средишњем појму Конфучијевог моралног учења, у који смо већ упутили, а то је појам *ли*-ја. Као и највиша идеја, идеја *добра* код Платона, и овај појам сабира у себи и небеске и земаљске ознаке, и човекове и оне друштвене заједнице, у садашњим, као и у историјским околностима, уопште. У његовој основи је идеја о општем складу и хармонији који прожимају све што постоји и кад хоће да упути у то, Конфучије, рецимо, каже:

Стога је људска природа поље које обделава мудрац, или свети владар. Он га оре помоћу *ли*-ја, засејава га семеном дужности, плави га образовањем и васпитањем, жње га истинским човештвом и радује га музиком. *Ли* је само кристалисање онога што је право.<sup>32</sup>

Наша неписана традиција, дакако, није образлагала неке своје највише појмове, поготово не на дискурзиван начин, како се чини то у уму филозофа, па нам остаје да се само слутњом довинемо до њих. Били би то појмови високе синтетичке снаге, кадри да собом уреде целину односа у моралној сфери – како оних, јединки тако и заједнице саме. Ми налазимо, рецимо, да је такав појам овде „бити човек“ (*човечносѝ*) који ће, у приповеци *За ѝри-јашѝља*, „помоћи“ Серафиму да за дуже време очува пријатељство

<sup>31</sup> *Неоѝлакан ѝроб*, с. 9. У: Зарија Р. Поповић: *Тамнине*.

<sup>32</sup> *Како неѝоваѝи ли?* У: Конфуције, Лаоце, Чуангце: *Изабрани сѝиси*.

са Исмаил-агом, пошто му је једном био спасио живот, нашавши га без свести испод стене, крај коња. Оно што је јунак приповетке премишљао притом било је:

Шта да радим? – мислим у себи. – Турчин – да га оставим судбини! [...] Али он је ипак човек – а ја сам рисјанин. И он има мајку, и он је млад, ага је, па ће бити захвалан и добрим ће се одужити и мени и свима рисјанима.<sup>33</sup>

Тако овај појам налаже један други, а то је *захвалност*, најпре човеку-јединки, а онда и читавој заједници којој припада он, што упућује на то да је реч о појму који влада својим дедуктивним потенцијалом.

Проф. др Милан Д. Тасић  
Универзитет у Нишу  
Педагошки факултет у Врању  
esse.homo.mtd@gmail.com

---

<sup>33</sup> За *џријашеља*, с. 142. У: Зарија Р. Поповић: *Тамнине*.